RSVL
29520

015.2
N
29520

KALIPRADURBHAVAM

[A Play in 7 Acts]

॥ कलिप्रादुर्भावम् ॥

नाम

॥ रूपकम् ॥

Y. MAHALINGA SASTRI M. A., B. L.

Sahitya Candrasala

List of Publications, April 1956

Prose:

For Sanskrit Pupils in High Schools:

	Rs.	as.	ps.
LAGHURAMA CARITAM 1927, 1931 (A Few copies)	0	8	0
UPAKRAMA PATHAVALI 1937	0	10	0
MADHYAMA PATHAVALI 1938, 1947	0	12	0
PRAUDHA PATHAVALI 1938, 1945	0	12	0
PRAVESA PATHAVALI 1947	0	10	0
SAMBHU CARYOPADESA 1931 (Foreword by Diwan Bahadur K. S. Ramaswami Sastri)	0	4	0

For College Students:

BHASAKATHASARA (with a Foreword by Professor A. B. Keith complete in one Volume 1939 out of stock)

BHASAKATHASARA Part I 1955	0	12	0
,, Part II 1936	0	8	0
,, Part III 1955	1	4	0

Notes and Translation to Part I out of stock

Do Part III	0	8	0

These parts have been prescribed texts in the South Indian Universities of Madras, Mysore, Andhra, Annamalai and Travancore and have been several times reprinted.

Poems:

KINKINIMALA 1934 (A collection of fifty shorter lyrics including several songs and poems and translations from English Literature.)	2	0	0

With compliments

॥ श्रीः ॥

29520

॥ कलिप्रादुर्भावम् ॥

नाम

॥ रूपकम् ॥

KALIPRADURBHAVAM

[A Play in 7 Acts]

By

Y. MAHALINGA SASTRI M.A., B.L.,

SAHITYA CHANDRASALA,

THIRUVALANGADU B.O.

(Via) NARASINGAMPET S. Ry., (Tanjore Dist)

SANSKRIT VIDYA
29520
TIRU

April 1956

Author's Copyright]

[Price Re. 1—0—0

PREFACE

Mr. Y. Mahalinga Sastri needs no introduction to the world of letters in Samskrit. He comes of a family distinguished for generations for great scholarship in Samskrit, and he is, besides being a worthy representative of the family, a graduate in law of the Madras University. He is the author of a number of original works in Samskrit, prose, poetry and drama, one of which Pratirajasuyam was adjudged by the Samskrit Academy as the best amidst a number of dramas in a competition open to all Samskrit writers.

The present work is a drama called Kali Pradur Bhava, and is intended to bring out how the spirit of the Kali age works for the corruption of moral standards all round. The story begins on the last day of the Dwapara Yuga. Katyayana is a Brahmin who has a large family to maintain and is in debts. He sells his land on that date to a Vysya money-lender. When the Vysya ploughs the land, he discovers a treasure trove. He considers that he has no moral claim to it, and seeks his seller and offers to deliver the pot with the treasure to him. But the Brahmin refuses to receive it. He maintains that, when he sold the land, the purchaser became entitled to everything in the land. But, the Vysya replies that the existence of the treasure was unknown to them when the sale was effected, and that the price stipulated for and paid was only for the land. The Brahmin ultimately proposes that he would refer the matter to the decision of the learned men, the next day, and they depart. That is the first Act in the drama.

Then follows the night, and at midnight— this is, I suppose, a western notion—there is a change over from the Dwapara to the Kali age. The change is marked by violent winds, fires, and other manifestations. Kali declares that thereafter money will become the breath of life, (अर्था निःश्वसितं भवन्तु) that people finding their strength in union will start

fighting against each other and for their self enrichment, (सङ्क्षेष्वाप्रबलोदयाः प्रकृतयो द्रुह्यन्तु वृद्धयै मिथः) and that Dharma could no longer be seen owing to countless delusions. (प्रत्येकं मतिविभ्रमैरगणितैर्धर्मो न निर्णीयताम्). That marks the end of the second Act.

In the third Act, there is a conversation after midnight between the Vysya money lender and his wife. The advent of Kali has already changed their mind. The wife rates her husband for foolishly offering to return the treasure to the Brahmin. The Vysya confesses that he had been very stupid (उत्कूलं मौढ्यम्) and promises not to return the treasure to Katyayana.

At the same time, after the advent of Kali, the Brahmin ruminates over what he had said and regrets having declined to accept the pot when it was delivered, and proposes to seek the Vysya in the morning and persuade him to return the treasure. "If he refuses to do so, I will go to King Chala Dharma for redress" he swears. That is the fourth Act.

In the fifth act, after the eventful midnight, King Chala Dharma is holding a consultation with his ministers. He was the follower of Duryodhana, and having been overcome by the Pandavas, became their tributary. He considers that, as Krishna has left this world, the time is ripe for his reasserting his independence, and is supported by the Commander who states that the army is equal to it. The Prime Minister states that the financial position requires to be strengthened before the army could be marched. One of the ministers suggests that a new law might be enacted that all treasure troves should be handed over to the King, and that whoever suppresses their discovery should be punished. It was true, he stated, that this was not in accordance with Manu's laws, but they could be changed to suit the needs of the times, and this was unanimously agreed to.

The next act witnesses the assemblage of learned Brahmins before whom Katyayana has laid a complaint against the Vysya for the return of the treasure. Both the parties are equally assertive of their exclusive right to it and are adamant in their attitude. The assemblage suggests that they may divide the treasure equally between them, but the Vysya refuses to accept it, and charging the members with partiality, he quits.

The last act represents a Court Scene. On the complaint of the Brahmin, the judge asks the Vysya whether he had discovered the treasure. The Vysya declares that there was no treasure ever discovered in the field, and that it was a false and malicious invention of Katyayana. The house of the Vysya is then searched, and his wife hands over the treasure trove to the Officer and prays that the husband's life might be spared. The Judge then tells the Vysya that under the law it was an offence on his part not to have disclosed the treasure, but that being the first offence of its kind, he was not going to punish him for that, and that as he gave a false statement in Court, he would be punished therefor by being deprived of all his properties except his residential house and the capital of his business. He also directed that the field should be delivered to Katyayana as a reward for his having brought the discovery to the notice of the King.

This is, in brief, the story. The drama is short but impressive. It brings out forcibly how the time spirit affected the Dharmic outlook of the Brahmin, the Vysya and the King and made them wealth—and—power—minded. The great mastery of the poet over the language is seen throughout the work. Occasionally, we get expressions, which, though modern in thought, are, nevertheless, natural in their setting and present an almost ancient aspect. When the wife of the Vysya disapproves of his action in disclosing the discovery of the treasure pot to Katyayana, she says "आर्येण

नानुमोदनक्षममाचरितम्" which can be fully translated as "I am unable to commend your action." I conceive the older writers would have conveyed the same idea with words such as 'न कुशलमाचरितमार्येण'. Another notable feature of the writings of the poet is the large use which he makes of proverbs and popular aphorisms. Thus, in the fourth Act, Katyayana regretting his refusal to take back the treasure pot observes "Well, do the people say that Brahmins are given to repenting after the event?" 'स्थाने खलु लोकप्रवादोऽयं गतानुशोचिनो विप्रा इति'. In the sixth Act, the learned men refer to the attempt of Katyayana to persuade the Vysya to return the treasure as an attempt to clutch at the tail of the beast after letting the frontal rope to go 'अयं च पाशमुत्सृज्य लाङ्गूलावलम्बं चिकीर्षति'

The drama is original in its concept, and neat in its execution. It will be read with interest by all students of Samskrit Literature.

New Delhi,
5th Jan. '56.

(Sd.) **T. L. Venkatarama Iyer.**

Author's Preface.

The Kalipradurbhava is the second of my minor dramatic works to see the light of the day.

I had published the Kaundinya Prahasanam a quarter of a century ago. I have many more dramas to publish, major and minor, but don't know when I will find the time propitious Where is the money to throw on them, where are the readers to purchase them, where the patrons to finance their publication, where the Rasikas to enjoy them ? When I think of all these problems, the writing of poetry and drama in Samskrit appears to me a crime in these days. Still I have written, do write, and publish too!

The Kalipradurbhava was inspired by a story narrated to me in brief outlines by a senior friend of mine, who also stated that the same found mention in the Mahabharata. I have not taken the trouble to trace the origin of the story in the Mahabharata. I put it in the garb of a short story and published it in the "Udyana Patrika" in Feb and March '30.

I dramatised it in Jan '39 and published a Tamil translation of it in the "Silpa Sri" in Feb '39, under the caption "கலியின் முதல் தாவா".

The drama is now published through the "Udyana Patrika", with a valuable Preface from the pen of the Hon. Justice T. L. Venkatarama Iyer of the Supreme Court, New Delhi.

I am much obliged to my old friend for the very encouraging Preface. He can be authoritative in matters of Samskrit criticism as well as in the art of Music. I trust that his introduction will stand in goodstead by my play and bring about its wide appreciation by the Rasikas and patrons of Samskrit, and that the latter circumstance will pave the way for my publishing my major dramatic works very soon.

Mayuram,
7-1-56.

V. Mahalinga Sastri.

॥ ॐ ॥

कलिप्रादुर्भावम् ॥

निजकौटिल्यमहिम्न्यत्यन्तक्षुण्णवर्त्मने ।
कालचक्रावराय कलये बलिने नमः ॥ १ ॥

(नान्द्यन्ते)

सूत्रधारः— विदितं वो यन्महालिङ्गकविः कलिप्रादुर्भावाख्यं लब्धाख्यानकं विरच्य प्राचीकटत् । तदेवाद्य रूपकत्वेन परिवर्त्य स नः प्रयोजयति ।

सौन्दर्यसौष्ठववचःपरिशुद्धिभाञ्जि
प्रज्ञानुशीलितजगत्प्रतिसर्गवन्ति ।
यस्यादिकाव्यचरितप्रतिराजसूय-
शृङ्गारनारदमुखान्यपि रूपकाणि ॥ २ ॥

[श्रुतिमभिनीय] आर्याः ! किं ब्रूथ—"कीदृशः कथोद्घातः" इति । ईदृशो ननु— पुरा द्वापरयुगस्यान्तिमे दिने विप्रः कश्चिदपेक्षकाय कस्मैचिद्वणिजे केदारखण्डमेकं विक्रीणीते स्म । स वैश्यो लाङ्गलेन क्षेत्रं विलिखन् महार्घं निधानमवाप । ब्रह्मस्वस्पर्शभीरुः सद्यो निधानकुम्भमादायोपेत्य सायं कृतानुष्ठानाय ब्राह्मणाय न्यवेदयत् ! ततश्च यदनुगतं तद्रूपके द्रक्ष्यथ । तेन हि इदानीम् ।

एतौ धर्मोर्जितं शीलं युगधर्मविशेषितम् ।
बिभ्रताविति कर्तव्यं विड्विप्रौ विचिकित्सतः ॥ ३ ॥

प्रस्तावना

(ततः प्रविशतः यथानिर्दिष्टौ विप्रवैश्यौ)

विप्रः— भद्र मा ते शङ्का भूत् । यदा मया क्षेत्रं विक्रीतं तदैव तदन्तर्गतं सर्वमपि त्वदायत्तीकृतम् । स्वयमङ्गी यदि गृह्णेत का पुनरङ्गेषु विचिकित्सा । शिवं ते भूयात् । सपुत्रदारो यथेच्छमेतदुपभुङ्क्ष्व ।

वैश्यः— ब्रह्मन् ! इयं मनस्विता नाम । न तु धर्मोपन्यासः । क्षेत्रस्यैव मया मूल्यं दत्तम् । निधानमेतन्न भवता मम विक्रीतम् । नापि मया क्रीतम् । बहोः कालात् भवदुपभुक्ते क्षेत्रे भवतोऽप्यविदितं स्थितमेतद्दिष्ट्या चेन्मद्धस्ते लगति कुतो न स्वामिने निर्यातयामि । ब्रह्मस्वमेतदपजिहीर्षुरहं कीदृशीं दुर्गतिं नानुभोक्ष्ये । तत्सर्ववर्णानां गुरुर्भवान् मद्धितमनुसन्धातुमर्हति । अनुकम्पतां मामार्यः (इति ब्राह्मणस्य पादयोः पतति) ।

विप्रः— (सप्रतिषेधम्) भद्र ! न युक्तं मामेवं निर्बन्धुम् । चिरान्मत्क्षेत्रे वर्तमानमप्येतन्निधानं न किल मे विधिना प्रतिपादितम् ! त्वद्धस्तगते च स्वाम्ये तदुद्घाटितम् स्वहृदयमिव त्वयि प्रसन्नं दैवेन । तद्विरम वृथा निर्बन्धात् । सर्वथा तत्तवैव स्वम् । न मम नान्यस्य वा ! सङ्क्रामिते मूल्यग्रहणात्परं क्षेत्रस्वाम्ये तदधिकृत्याहं यःकश्चिदुदासीन एव ।

वैश्यः— स्वामिन् ! न मे तुष्यत्यन्तरात्मा ! अज्ञानेन दत्तं कथं दत्तं भवति ! ब्रह्मस्वं मत्कुलं विनाशयेत् ! नैव प्रत्याख्यातुमर्हति भवान् । अस्य निधानस्य स्वीकरणेन मामनुगृह्णातु ।

विप्रः— भोः श्रद्धालो ! अस्मिन्धर्मसङ्कटे महतः प्रतिभूकरिष्यामि । श्वः प्रभातमागम्यताम् । शिष्टानां वाचि तिष्ठावः ।

वैश्यः— भवतु तावत् । यथा आर्यपादेभ्यो रोचते । किमपरं ब्रूतामयं जनः । (सकुम्भो निष्क्रान्तः)

विप्रः— अहो दैवगतिः । साधुरयं वैश्यश्चिरं सुखीभवतु । श्वः प्रातः शिष्टान् संमेल्य अस्य विस्रम्भं कारयिष्ये । (निष्क्रान्तः)

इति प्रथमोऽङ्कः ।

अथ द्वितीयोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति आकाशे)

द्वापरः— अयं चार्धरात्रः । अवसितनियोगोऽस्मि । द्विपात् धर्मो मया चिराय निर्व्यूढः । पर्यन्ते तु विशीर्णप्राये मन्निर्वाहे दुःखमावासितोऽस्मि ।

दारुणं क्षत्रनिधनं प्रथने कुरुभूभुजाम् ।
अद्य च व्याधनिहतः कृष्णो रहयति क्षितिम् ॥ १ ॥

न क्षममतः परं त्रुटिमात्रमपि मे भुवनचक्रमावर्तयितुम् । (सहसा दृष्ट्वा) अहो मलीमसा दिशः । अकालमेघोन्नमनेन तिरोहितप्रकाशयोस्ताराचन्द्रमसोः व्योमान्धकारनिमीलितम् । पतन्त्युल्काः । वहन्ति पांसूत्किरा आवर्तमरुतः । विध्वस्तनीडाः प्रवेपन्ते शाखिनः । विक्रोशन्त्युलूकाः । भषन्ति श्वानः । विरुवन्ति फेरवाः । अहो प्रतिभयता अर्धरात्रस्य । तस्मादभिवर्तते कलिपुरुषः । अये स एव पुरतः ।

कलिपुरुषः— (साटोपं प्रविश्य)

प्रभूतश्रमदुर्वारमर्थान्तर्नाभिवर्तनम् ।
आवर्तयामि मच्चक्रं द्वापरोपरतो भव ॥ २ ॥

द्वापरः— तथा ! (इति निष्क्रान्तः)

कलिपुरुषः—अहो तु भोः, एष द्वापरं प्रतिसमाप्य कलिपुरुषः कालदेशावाक्रामन् प्रविष्टोऽस्मि । तदितःप्रभृति मच्छासनात्—

अर्था निश्वसितं भवन्तु भविनां लुभ्यन्तु चेभ्याः परं
सन्तापं समुपाश्रितेषु ददतः कौटिल्यकुल्यायिताः ।
सङ्क्लेष्वाप्तबलोदयाः प्रकृतयो द्रह्यन्तु वृद्ध्यै मिथः
प्रत्येकं मतिविभ्रमैरगणितैर्धर्मो न निर्णीयताम् ॥ ३ ॥

क्षुभ्यन्तु वर्णाः स्वनियोगयोगात् परस्परोद्यद्विनिकीर्णभावाः ।
समुन्मिषन्तु प्रमदा निहन्तुं कुलस्थितिं कूलरुजा इवापः ॥ ४ ॥

लोभेन प्रकृतिहिते नृपाः प्रतीपं वर्तन्तामवनिसुरा निकारभाजः ।
वर्णोनाः परिकलितप्रभावदक्षा मात्सर्यप्रचुरफणाधराः स्फुरन्तु ॥ ५ ॥

(इति निष्क्रान्तः)

इति द्वितीयोऽङ्कः ।

अथ तृतीयोऽङ्कः ।

[ततः प्रविशतः गृहान्तरगारे शयानौ वैश्यः तत्पत्नी च]

पत्नी— [प्रतिबुद्ध्य] हन्त किमेवमकस्मात् सवात्याफूत्कारो घनारवः । सर्वतो जलदवृन्दनिह्नुतप्रकाशमाकाशम् । अहो वृष्टिः । अहो वातः । नाथ उत्तिष्ठत । किं न पश्यथैतन्महावर्षम् ।

वैश्यः— [उत्थाय] अयि मातः कथं नु खलु सहसा प्रतिभयं जातम् । पावनं वत भोः । अस्मिन्नपि चैत्रे एवमपि नाम घनघटाटोपः । विद्युत्कशाभिहताविव वर्षवातौ गवाक्षद्वारादिकं प्रविविक्षू इव विघट्टयतः । इदमन्यदप्रतर्कितं दैवविक्रीडितम् यथाऽद्य मम निधानकुम्भोपलम्भः । प्रिये पश्य दिष्टस्य विचित्रताम् । कति संवत्सराणि विप्रकुटुम्बकेन केदारोऽयं नानुभूतफलः ? तथापि निधानं न तस्य हस्ते लग्नमासीत् । मुहूर्तमात्रस्वामिनोऽपि मम लघुचित्त इव रहस्यं तद्व्यवृणोत् ।

पत्नी— [सवैलक्ष्यं] एवं पक्षपातिनमपि विधिं विसंवदितुमिच्छत्यार्यः । तस्यानर्हमिति दैवेन प्रतिपाल्य दत्तं स्वं य एवं हातुं त्वरते । अहो विपरिणता आर्यस्य बुद्धिः य आकिञ्चिन्यधनस्य विप्रस्य वित्तोपबृंहणमिच्छन् आर्जनैकधर्मां निजवृत्तिं नापेक्षते । सर्वथा निधानलाभमेवं विप्रस्य प्रकाशयता आर्येण नानुमोदनक्षममाचरितम् ।

वैश्यः— (ससमर्थनम्) भामिनि, नेदानीमपि किञ्चिद्धीयते । निधानकुम्भोऽस्मन्निकट एव किल वर्तते । अपि च तपस्वी स ब्राह्मणः प्रागेव तन्नाङ्गीकर्तुमियेष ।

पत्नी— (सचमत्कारम्) चला हि प्राणिनां मतिः । विशेषतो विप्राणाम् । को जानातु स विप्रो न लुभ्येदिति । अपि च प्रतिभूकृताः शिष्टाः सवर्णत्वात्तस्य पक्षे एव स्थास्यन्ति । कष्टा खलु सा वेला यस्यां दीर्घदर्शिनोप्यार्यस्य अविचारितकारिणी मतिर्जाता । वित्तवत्सु दृप्यत्सु ते भ्रातुष्पुत्रेषु परिभवभागिन्या मया जीवान्तिकमस्मिन् कुटुम्बे दारिद्र्यमनुभवितव्यमिव, यद्दैवानुकम्पाप्येवमार्येण तिरस्क्रियते । (इति रोदितुमारभते)

वैश्यः—(ससंभ्रमम्) समाश्वसिहि कान्ते समाश्वसिहि । यत्सत्यं प्रमुग्धोऽभवम् । लज्जे चिन्तयन्नपि मे तदुत्कूलं मौढ्यम् । किन्तु हस्तगतो मे प्रतीकारः । प्रगे पश्य, भर्तुस्तव मतिकौशलम् । सर्वथा न दास्यामि कुम्भम् । द्रक्ष्यामि किमेष जरठो विप्रः प्रतिपत्स्यत इति ।

पत्नी—(सोत्साहम्) नाथ ! कुम्भस्थान्यमूल्यानि रत्नानि किमप्यवालोकयम् । एष कुबेरकोशादेव नूनं परिच्युतः । नेदृशं धनं समन्तादन्विष्टमपि भूतले सुलभदर्शनम् । अस्मिन्नेकस्यापि मणेर्नार्घमर्हन्ति धनगर्वितानां ते दायादानां सम्पत्तयः । कतिपयैरेव कलशान्तर्गतै रत्नैः सुविहितसुवर्णसंयोगैः कल्पाभरणभासुरा ह्यहमाराद् कर्णयो रत्नताटङ्कं, कण्ठे नवरत्नमालिकां रत्नकण्ठकं च, चरणयोर्मणिमञ्जीरं, हस्तयो रत्नवलयानि, अङ्गुलीषूर्मिकाः, नासाविन्दुकं, शिरसश्चन्द्ररेखां, मध्यस्य मणिमेखलाम्, अन्यदन्यच्चाभरणजातं कारयित्वा तेषां प्रबलेर्ष्यार्हैतिततीरुज्ज्वलयितुमलम् (इत्यर्धोक्ते) नाथ ! किं प्रागेव निद्रया परामृष्टोऽसि ।

वैश्यः— (उत्स्वप्नायमानः) कुतो निधानकुम्भः । कीदृशो निधानकुम्भः । निधानलाभ एव नासीत् ! गच्छ गच्छ । न यावद्बलहस्तः प्रयोज्यते । (इति हसति)

पत्नी— सुष्ठु खलु व्यवसितमतिः आर्यः । तन्निश्चिन्ता स्वप्स्यामि ।

(उभौ निष्क्रान्तौ)

इति तृतीयोऽङ्कः ।

अथ चतुर्थोऽङ्कः ।

(ततः प्रविशति महत्येव प्रत्यूषे गृहान्निष्क्रामन्)

विप्रः— (विलोक्य) अहो वातवृष्टिनिर्धूतसिक्तायाः शर्वर्याश्चरमे यामे विह्वलविभ्रान्तदर्शनता ! या किल

नोन्मीलत्यविशङ्कमङ्कुरितया तारानिमेषत्विषा
व्याकीर्णाम्बुदखण्डकर्बुरतया धत्ते परिध्वस्ततामू ।
ग्रस्तोन्मुक्तशिखैः खरैर्विटपिभिर्निस्पन्दरूक्षस्थितिः
सद्यः सान्द्रजलावसेकजडिमग्रस्ता कथं वर्तते ॥ १ ॥

[सस्मितम्]

मलीमसाम्बरा मूर्त्या ह्यसंयोजितशोभया ।
शोच्याऽस्मद्ब्राह्मणीवेयं दशापर्यन्तवर्तिनी ॥ २ ॥

(सचिन्तानिश्वासम्) धिक् ! कष्टः खल्वस्माकं कौटुम्बिको वृत्तान्तः । कुतो नु भारतीमेवं विवर्जयति द्विषतीव कमलालया । अहो शाठ्यं दैवस्य ! नूनं निधानमेतन्मत्पूर्वैरुपार्जितं स्वम् । मत्पैतृकं मत्तो निगूह्य मयि प्रतीपं तत् तेनागन्तुकमूरुजं कमपि कृतार्थीकरोति । अहं तावद्दृणेन परिबाध्ये । स त्वदत्तमूल्यमश्रमोपार्जितमनायासविवर्धितमप्रार्थितमपि मनोरथेन पूरयावं प्लवमानं लक्ष्मीकटाक्षमनुभविष्यति । अथवा किं दैवनिन्दया । साधुरयं वैश्यो यदा मम चरणौ गृहीत्वा सर्पादिवास्मान्निधानात् परिवस्यन् मां निरबध्नात्, तदा मूढेन मया किल मिथ्या धर्मोपन्यासशौण्डेन चिरान्मदाकिञ्चिन्यमुत्सादयितुं प्रसन्ना श्रीः अङ्घ्रिणा समुदस्ता । सर्वथा भगवान्निरन्तरमाराधितो मया महेश्वरो मतिभेदात् तं रजनीमिमामेकां रक्षतु । प्रभात एव तमासाद्य तस्मै प्रमाणोत्तरं ब्राह्मणस्वापहरणे दोषानुपपादयिष्यामि । किन्तु यदि पारलौकिकं श्रेयः श्रुतिभिः प्रतिश्रुतं स पृष्ठतः कृत्वा "हस्तगतं परित्यज्य किं सन्दिग्धरूपेण फलेनेति" ऐहिकं बहु मनुते तदानीं छलधर्मा नरपतिरेव मे शरणं भवितुमर्हति । यथाऽहं पश्यामि स

ऊरुजः इतःपरं मद्दर्शनपथमपि परिहरिष्यति । दृष्टोऽपि नाभ्युपपत्स्यते । स्थाने खलु लोकप्रवादोऽयम् । गतानुशोचिनो विप्राः इति ! भवतु । जातं जातं समाधास्ये विषमम् । किमनुत्पन्नचिन्तायासेन । स्नानवेला अतिक्रामति । तल्लघु स्नात्वा तमृणिनमवस्कन्त्स्यामि ।

(इति सत्वरं निष्क्रान्तः)

इति चतुर्थोऽङ्कः ।

अथ पञ्चमोऽङ्कः ।

[ततः प्रविशति राजकुले मन्त्रसभायां नरपतिः छलधर्मा, मन्त्रिपुरोहितादयश्च यथाप्रकारमासीनाः]

छलधर्मा – अयि भोः सभासदः ! वयं खलु महाराजदुर्योधनानुव्यवसायिनः कालकौटिल्येन स्वामिनि पराजिते हते च, यौधिष्ठिरं युगं स्कन्धासञ्जितं कृच्छ्रेणोद्वहामः । उपपन्नं च खलु एतद्राजतन्त्रिणाम्, यदसम्पूर्णे बले विधेयवत्स्थीयते । उपचिते च तस्मिन् सहसोत्थीयते । सम्प्रति सुपरिष्कृतराष्ट्रकर्मणां प्रकृतिषु रूढमूलानां सुनिविष्टसुहृत्कोशादिसाधनानां समुपार्जितविविधबलसन्नाहानां अस्माकमस्मात् करार्पणकार्पण्यादुन्मज्जनायाभ्युदयोदर्कः कालः समुपस्थित इति चिन्तयितुमुत्सहे । परपक्षस्यापि महानवसादोऽद्य समजनि । यत्कुहंनागहनाखण्डमण्डलाहिण्डनोत्सुकः स यादवानां दायदः श्रूयते व्याधमारितः । तद्विरहिताः पाण्डवाः पलालप्रायाः विजेष्यन्ते इति न दुष्करमनुमन्तुम् । अथवा कथं नु भवन्तः प्रतिपद्यन्ते ! स्वैरं मन्त्रयित्वा वक्तुमर्हथ ।

प्रधानमन्त्री – (उत्थाय) महाराज, अस्मिन्नर्थ एव चिरान्निवेदनावसरं प्रतीक्षमाणैरस्माभिः स्थितम् । चतुरङ्गमप्यस्मद्बलं पूर्वस्थित्यपेक्षया द्विगुणमुपबृंहितं युद्धदुर्मदं तिष्ठति । महाराजश्चैवमाह । उद्योजयितुमिवास्मान् युद्धायाद्यैव दैवमतिभीमं संरम्भमन्तरिक्षेऽप्युपचिक्षेपेति

चोत्प्रेक्षे। अद्येमां सभामलङ्कुर्वाणोऽस्मत्सेनापतिः सिंहविक्रमः सहस्राक्षमपि ससुरानीकं समरे भेत्तुमलम्। सर्वथा विजयाय विजृम्भतां महाराजः ।

(सर्वेऽपि प्रमोदोत्साहेङ्गितैरनुमोदन्ते)

पुरोहितः— मृदुर्युधिष्ठिरः करविच्छेदे कृतेऽपि सहसा नाभियानमभिमन्येत।

सेनापतिः— तथापि रणदुर्ललितास्तस्य भ्रातरः किमपि प्रस्फुरेयुः भारतयुद्ध एव प्रायः प्रशान्तेनापि निजविक्रमस्फुलिङ्गेन। अतः सर्वावस्थासमुचितं सन्नद्धैरस्माभिर्भाव्यम्।

सभ्याः— अवितथम्। अवितथम्। बाढम्। अनवद्यम्।

राजा— तेन हि—

दुर्गाणां प्रतियोजनाय विविधोपस्कारयोगाय च
व्यापारैर्विकटोत्कटैरधिकृता जातत्वरा जाग्रतु ।
उत्सर्पन्त्वथ दंशिताः करवलन्निस्त्रिंशभीमा भटाः
सर्वत्राहितलोचनश्रुतिविधां निर्वर्तयन्तु स्पशाः ॥ १ ॥

सेनापतिः— यथाऽनुशास्ति महाराजः।

प्रधानामात्यः — अथ च सर्वकार्यसिद्धीनां मूलमन्त्र इव साधनतमो धनप्रभाव इति न खलु सपरिकरमुपपादयितव्यं निखिलमन्त्रनिष्णातानामस्मत्पारिषदानाम्। न च न समृद्धोऽस्माकं कोशविभवः। संपूर्णस्यापि कोशस्य संग्रामसन्नाहिभिः सुबहुकालसन्धारणपर्याप्तसंभारोपलम्भाभिनिवेशेन सर्वोपलभ्यमानविधया समुपचितिः निध्यातव्यैव। आयत्युपबृंहणनिमित्तं बहवो नया अनुष्ठानगोचराः। राज्ञां बहुष्वायतिमार्गेषु विद्यमानेष्वपि प्रजाभ्यः करसंग्रह इत्येष मधुकरवृत्त्या इतस्ततः स्तोकं स्तोकमुपादानरूपः ऊर्जितो निरुपप्लवः सुकरोपबृंहणश्च वर्तते। करो हि नाम प्रजोपलब्धानामायतीनां पालनकर्तुर्भूपस्योचितोंऽशः। स च षड्भागो धर्मशास्त्रसिद्धः।

RSVL 29520

एवं कृषिवाणिज्यादंशः कोशोपबृंहणं कुरुते ।
राज्ञामाकरजादि च वन्यं वा विपुलमर्थदायि फलम् ॥ २ ॥

शुल्कस्थानैर्दण्डैः प्रसादमूल्यैस्तथा विविधैः ।
अप्यर्थशास्त्रकाराः राज्ञां लाभं विवृण्वन्ति ॥ ३ ॥

सति चैवंप्राये आयतिमार्गे विशेषविधयोपबृंहणहेतोः ये पर्यालोचिता मया करनिपातप्रकाराः ते क्रमेण भवतामभ्युपपत्त्यनुग्रहार्थमावेदयिष्यन्ते। अस्मिन्नन्तरे, मदनन्तरोऽमात्यः प्रज्ञावाचस्पतिः कमपि भवतामनुमोदनार्हं कोशोपबृंहणनयमुपक्षेप्स्यति । स एष सुकरः सद्यःफलश्चेति प्रथमपर्यालोचनामर्हति ।

(इति विरमति)

अवरामात्यः—असात्यवर्याणां निदेशेन महाराजानुमत्या चेत्थं प्राप्तावसरः सप्रश्रयमिदं विज्ञापयामि । श्रूयते किलास्मन्नगरे नेदीयसा कालेन बहवः किंपचाना निधिलाभेन सहसा ऋद्धिमन्तः समपद्यन्तेति । तच्च समन्तादुपलभ्यमानं निधिजातं सदयमुपभुज्यमानया रत्नगर्भया धर्मधुरन्धरस्य महाराजस्यैवोपदाहेतोरुपस्थाप्यत इति विशदो मे प्रत्ययः ।

सभ्याः— कः संशयः । अवितथम् । साधु दृष्टम् ।

अवरामात्यः— स एष कल्याणो विधिः इदानीमनुष्ठेयः यन्निधानेषु राजस्वाभ्यनिर्धारणम् ।

पुरोहितः— अत्र च मनुरब्रवीत् ।

निधीनां तु पुराणानां धातूनामेव च क्षितौ ।
अर्धभाग्रक्षणाद्राजा भूमेरधिपतिर्हि सः ॥ ४ ॥

किन्तु

ममायमिति यो ब्रूयान्निधिं सत्येन मानवः ।
तस्याददीत षड्भागं राजा द्वादशमेव वा ॥ ५ ॥

SANSKRIT VIDYA 29520 TRUPATI

अनेन हि विधिना स भगवान् धर्मशास्त्रविधाता पुराणादन्येषां निधानानामुपलभ्यमानस्वामिस्वामिसम्बन्धिनां परमेण षड्भागहरमेव राजानमाह। पुराणानां त्वर्धभाजम्। श्रुत्वा भवन्तः प्रमाणम्।

अवरामात्यः— प्रस्तुतोपयोगि प्रतिपादितं महाभागैः। अत्रैतदवधार्यम् निधिलाभो नाम प्रजानामनायासेन सम्पदः प्रगुणीभावः। न तु कृषिवाणिज्यादिवत् प्रयासैर्मूलधनव्यवहारैर्वा अधिगतः। कश्चिद्भूमौ धनं निधाय म्रियते। कालान्तरे तत्केनचिदासाद्यते। आसादयितुस्तस्य प्रथमदर्शनमन्तरा नास्त्यन्यत् स्वत्वसंपादकं निदानम्। न तत्तेन कथमप्युपार्जितम्। इदं च अर्थशास्त्राभिमतं दर्शनम्। यत्किञ्चिदपि स्वं न क्षणमप्यस्वामिकं तिष्ठति इति। तेन च यदा किमपि स्वं स्वामिना त्यज्यते तत्तदैव पालनकर्तुः राज्ञः स्वं भवति। यतः यद्यत् कस्यचित्पुरुषविशेषस्य परिच्छन्नं स्वं न भवति तत्तत् राजस्वामिकं संपद्यते। एवं च भूमौ निखातं स्वं प्रनष्टस्वामिकं स्वं निसर्गादेव राजकीयं भवति। तस्मात् सकृदस्वामिकं स्वं निधानलक्षणोपलक्षितं स्वामिना स्वामिसम्बन्धिना वा पश्चादन्विष्टमपि राजस्वमेव तिष्ठति। अनेन नयेन पुरातनानामनुपलभ्यमानस्वामिस्वामिसंबन्धिनां निधीनां द्रष्टारमतिक्रम्य राजा एक एव भागी भवितुमर्हतीति कैमुतिकन्यायेन सिद्ध्यति।

महात्मनोऽपि मनोर्विधेरस्मिन्नंशे संस्कारमनुष्ठेयं कालानन्तर्यवशात् समाधेय नूनमभिमन्ये। अत्र मनुरेखाव्यतिक्रमकातराणां मनोनरन्तराः वसिष्ठगौतमयाज्ञवल्क्यादय एव धृत्यवष्टम्भकाः। यत्ते मनुमननुसरन्तः पुराणनिधिप्राप्तौ राजानं भागपञ्चकहारिणं वदन्ति। तेन सत्यावश्यकत्वे मनुविधिव्यतिक्रमः धर्मप्रसक्तमनसां लोकक्षेमकृतव्यवसायानां निरवद्य इति स्फुटमवगम्यते। अतः प्रसक्तदेशकालोऽयं नयो राष्ट्रक्षेमङ्कराणामलोभवशङ्कितानां समाजिकानामभ्युपपत्त्या वर्धतामिति प्रार्थये।

सर्वे— अहो समीचीनमुपन्यस्तम्।

राजा— तेन हि समादिश्यतामियमुद्घोषणा "यो यः पश्यति निधानं तेन राजद्रव्यं तन्निर्यातयितव्यम्। निर्यातयिता वार्तोपहर्ता च प्रसादभाक्

भविष्यति । यस्तु आच्छादयति दृष्टश्रुतनिधानः स राजद्रव्यापहार-निर्दिष्टेन दण्डेन योजयिष्यते" इति

प्रधानामात्यः— यथा देवः आज्ञापयति । अथ च अभूत्प्रभातप्राया शर्वरी । अद्यः कार्यशेषं समालोचयामः ।

राजा—तथा ।

[सर्वे उत्थाय क्रमेण निष्क्रान्ताः]

इति पञ्चमोऽङ्कः ।

अथ षष्ठोऽङ्कः ।

[ततः प्रविशन्ति नदीतीरमठे ब्राह्मणाः]

प्रथमः— चिरयति तपस्वी कात्यायनमिश्रः ।

द्वितीयः— एवं प्रतिभाति मे । स वैश्यः दुरासदो भविष्यतीति । कुतः खल्वेवं विषीदति विप्रः ? क्षिप्रकारी पश्चात्तापशीलः । सर्वथा धर्मो वा अधर्मो वा प्रणयिनी श्रीः विच्छर्दितमानेव वधूः कृतोपसर्पणा नोपेक्षणीया ऋद्धिकामेन ; अयं च पाशमुत्सृज्य लाङ्गूलावलम्बं चिकीर्षति मूढो ब्राह्मणः ।

तृतीयः— इदमेवाश्चर्यं यद्वैश्यः प्रथमं निधानकुम्भमुपादायोपासीदत्कात्यायनमिश्रं 'गृहाणैतत्तव स्वम्' इत्यनुवर्तमानः । इदानीं तु धनवियोग-कातरतया यत्स पलायते, तदनुरूपमेवास्य जन्मसिद्धोपार्जनधर्मस्य ।

प्रथमः— मन्ये विप्रलोभनायैव विप्रलोभोद्धर्षणमनेन दुष्टवैश्येन ह्यो विनीतवदुपक्रान्तमिति । [दृष्ट्वा] अये, दिष्ट्या समासादितवैश्य-वराकः कात्यायनः ।

द्वितीयः— पश्यत ! पश्यत ! यथैव यूपायोपकृष्ट इव पशुः कृच्छ्रेणोप-नीयते तथास्माकं प्राश्निकत्वं निष्प्रयोजनमापत्स्यते ।

तृतीयः— भवतु द्रक्ष्यामः। अन्ततो वर्तत एव खलु दुर्बलानां बलं राजा।

[ततः प्रविशति ब्राह्मणेनानुगम्यमानः वैश्यः]

तृतीयः— कात्यायन ! किं प्रतिपद्यते ते मित्रम्। सन्मनुष्यः खल्वयम्। ज्ञात एव बहुषु व्यतिकरेषु मया। भद्र किं प्रतिश्रुतमात्मनैव विसंवदिष्यसि। ह्यः किल त्वं ··· ···।

वैश्यः— पूज्यमिश्राः ! किमिदं धर्म्यम् ? किमिदं न्याय्यम् ? किमिदं योग्यम् ? कथमिदानीं विक्रीतक्षेत्रस्य ब्राह्मणस्य मदुपलब्धे निधानेऽणुमात्राप्याशंसा समुचिता ? नयदर्शिनां भवतां किमिदमनुमोदनक्षमम् ? यददृष्टायत्तां मदुपचितिं विलोपयितुमीहते लुभ्यन्नयं ब्राह्मणः।

द्वितीयः— अवधत्त भोः यदणुमात्राप्याशंसा न समुचितेत्युक्तम्।

प्रथमः— अयं च लुभ्यन् ब्राह्मणः !!

तृतीयः— भोः वैश्यमहत्तर ! तन्नूनमस्य पूर्वैरुपार्जितं स्वम्। यदेषां कुटुम्बेऽनादिनैवानेहसाऽस्य क्षेत्रस्य स्वाम्यमवस्थितम्।

कात्यायनः— कष्टा खलु सा वेला यस्यां तद्विक्रयमन्वचिन्तयम्।

तृतीयः— अपि चाज्ञानेन दत्तं न दत्तं भवति। त्वया क्षेत्रमूल्यमेवार्पितम्। किञ्च

ममायमिति यो ब्रूयान्निधिं सत्येन मानवः।
तस्यादद्यात् षड्भागं राजा द्वादशमेव वा ॥ १ ॥

इति धर्मशास्त्रविधिना द्रष्टृहस्तात्स्वामिसंबन्धिना निधानप्रत्यन्वेषणं मनोरनुमतमिति व्यज्यते।

प्रथमः— भोः वैश्य ! निबोध चैतद्यत्कुलक्षेत्रेष्वधेषु ब्रह्मस्वहरणमुत्कटकोटिमारोहति।

तृतीयः— तस्मादुभयसामरस्येनैवं विभागो भवतु। अर्धमर्धं स्वीक्रियतां परस्परम्। तवापि द्रष्टुः कृतार्थता। तस्यापि पूर्वस्वामिनो न प्रतारणम्।

कात्यायनः— अहं च दरिद्रामि। अन्यथा कुतः क्षेत्रखण्डं कुलस्त्रीमनादिसिद्धमित्थं हापयामि। त्वं चर्द्धिमान् ! बहुधा लब्धधनः। सामनतिसंदधानः श्रेयः प्राप्स्यसि।

प्रथमः— भोः एवं कुरु, उभयोरप्यनिर्वेदो भवतु ! स्मर तवैव ह्यो दिनान्ते ब्राह्मणमुद्दिश्य कृतं निर्बन्धम् । कथमिदानीं वाक्परिवर्तनं वितन्वन्न त्वं सङ्कुचसि ।

द्वितीयः—कुत्र तन्निधानम् , आनयेह शीघ्रम्, अस्मत्समक्षं कुरु विभागम् । किं मुधा विलम्बसे ।

वैश्यः—यूयमन्योन्यकृतसङ्केताः पक्षपातेन धर्मविरुद्धं भाषथ । न शक्यं मत्क्षेत्रादधिगतं मदीयं स्व ब्राह्मणाय विभज्य दातुम् । कुतो यूयमापणनारिकेलमध्वविनायकस्य निवेदयथ । नैतदनुपेतनयं भवतां माध्यस्थ्यं मयि प्रभविष्यति ।

[इति सत्वरमपक्रम्य निष्क्रान्तः]

कात्यायनः—हा हन्त ! भ्रष्टोऽयं पापिष्ठः । कष्टं भोः कष्टम् । किमिदानीं करवाणि ?

प्रथमः—भोः कात्यायनमिश्र ! इदानीमेव नः प्रतिभूकरोषि । निर्गते नीरे सेतुबन्धाय सहस्रैरपि मिलितैः किं क्रियताम् ? ह्यः सायमेव मामनतिदूरस्थं यद्यबोधयिष्यः नैवेदानीं शोकभागभविष्यः । अलमनुशोचनेन । प्राप्तव्यमर्थं लभते मनुष्यः ।

द्वितीयः— यदस्मदीयं न हि तत्परेषाम् ।

तृतीयः— सखे ! राज्ञः सकाशे निवेदय । अस्मिन्षड्भागहारी किल राजा धर्मशास्त्रवचनात् । तत्त्वया प्रतिबोधितः कृतज्ञतया प्रसादचिह्नं किमपि दापयिष्यति ।

कात्यायनः— एवमेव ममाप्याशयः । मम भवतु मा वा, अस्य द्रोहिणो निधानं सुखोपभोग्यं न भवितुमर्हति यद्यहं कात्यायनः । तिष्ठ भोः दुष्टवैश्य, निर्घृण, मत्कुलस्वापहारिन्, ब्राह्मणावमन्तः, अयं न भविष्यसि ।

[इति सत्वरं निष्क्रान्तः ।]

प्रथमः— हृदयविदारणं कात्यायनपरिदेवितम् ।

द्वितीयः— अहो निष्ठुरता वणिजः ।

तृतीयः — वणिक् खलु, किं धनं लब्ध्वा मुञ्चति । कष्टं भोः दुस्तरं कात्यायनस्य कार्पण्यम् ।

[नेपथ्ये कलकलः]

तृतीयः— किमिदं भोः राजशासनमिव । सभेरीताडनमुद्घोष्यते वीथ्याम् ।

अन्यौ— शृणुमस्तावत् ।

[ततः प्रविशति घोषणा]

राजपुरुषः—शृणुत शृणुत भोः ! पौरजानपदाः महाराजस्य मन्त्रिसभानुमोदितस्याभिनवावतारमनुशासनम् ।

दृष्ट्वा निधानमवनौ तदपजिहीर्षां प्रजासु यः कुर्यात् ।
आरात्स मार्गते तद्भूस्वधमित्यस्तु वो विदितम् ॥ २ ॥

[निष्क्रान्तः]

प्रथमः— अहो व्युत्पत्तिगम्यता दारुणोद्घातस्य ।

द्वितीयः— अयमेवमधिगतमहिम्नां मकरदंष्ट्रायाः पल्लवाङ्कुरताविष्कारः । सुनिष्ठित एव सम्प्रदायः ।

तृतीयः— तेन हि कात्यायनप्रतिबोधितो राजा वैश्यं यन्त्रनिष्पीडितस्याखुपोतस्य समवस्थां प्रापयिष्यति ।

द्वितीयः— ही ही भोः, द्रक्ष्यामः कुतूहलम् ।

प्रथमः— अहो अप्रतीतपरिपाकोद्धुरता लोकतन्त्राणाम् एतं, एतम् ।

[निष्क्रान्ताः सर्वे]

इति षष्ठोऽङ्कः ।

अथ सप्तमोऽङ्कः ।

[ततः प्रविशत्यधिकरणस्थले आधिकरणिकः कायस्थः कात्यायनमिश्रो वैश्यः परिवारश्च]

आधिकरणिकः— भोः, अभिजातोऽसि वणिक्पुत्र ! किमेवं महाकूष्माण्डमन्धसोऽन्तर्निगूहितुमिच्छसि । किं न त्वया निधानकुम्भो ब्राह्मणायास्मै ह्यो वासरावसाने संन्यवेद्यत ?

कात्यायनः — अस्त्येतदनपलपनीयम्।

वैश्यः — आर्यमिश्राः! निधानकुम्भलाभ एवायथार्थः। कुतो मया कुम्भाविष्कारो विप्रस्याग्रतः। स्वक्षेत्रविक्रयमन्तरा प्राप्तानुशयोऽयं विप्रः असूयामर्षपरुषो मद्विनिपातहेतुमलीककुम्भवृत्तान्तमुपनिबध्य मयि युष्मत्कोपमुत्तेजयति। नास्माकं नैगमानां मिथ्यावदनं शिक्षितम्।

कात्यायनः— अहो विप्रलम्भधार्ष्ट्यं वैश्यब्रुवस्य। तथैष मायाप्रपञ्चमाविर्भावयति यथेदानीं सत्यस्वरूपमेव दुष्करप्रतिलम्भमापद्यते।

आधिकरणिकः— भो ऊरुज! किमद्य प्रातः शिष्टानां पुरतः त्वया प्रतिपादनं प्रति विवदमानेन स्थितम्?

वैश्यः— विप्रेणानेनोद्भावितां कुम्भकथामालम्ब्याविज्ञाततत्त्वास्तेऽस्यैव पक्षपातिनः किमपि माध्यस्थ्यमुपाक्षिपन्।

आधिकरणिकः— कीदृशं तेषां माध्यस्थ्यम्?

वैश्यः— निधानस्यार्धभागः प्रत्येकमादीयतामिति।

आधिकरणिकः— तदा च त्वयोक्तं "मत्क्षेत्रे समासादितं निधानं कस्मादन्येन विभज्य भोक्ष्य" इति।

वैश्यः— नेदृशं मया भणितम्।

आधिकरणिकः— नैव भणितं त्वया तदानीं तेषां पुरतो "नासीदेव निधानमिति"। परन्तु निधानलाभमभ्युपगम्य तद्विभागे एव विप्रतिपन्नं त्वया।

वैश्यः— तेषामेव निधानसंभावनासमाहिता वाचः। न जाने निधानवार्ताम्। ह्यः प्रातरेव क्षेत्रं मद्धस्तगतम्। कथं दिनावसाने एव निधानलाभो घटिष्यते। महतीमेनामस्य विप्रस्यानृतकल्पनां कः श्रद्धास्यति।

आधिकरणिकः— तिष्ठ तावत्! अये, कः कोऽत्र भोः।

भटः— [प्रविश्य] अयमस्मि।

आधिकरणिकः— प्रतिबोध्यतां राष्ट्रियः! सांप्रतमेवास्य वैश्यस्यावसथशोधनं कृत्वा गृह्यतां निधानकुम्भ इति। मा च स्त्रीबालेष्वनुशयः कर्तव्यो यावन्निधानप्रतिपादनम्। लप्स्यते शाठ्यस्यास्य फलं वैश्यपाशः।

वैश्यः- स्वामिनः । मया चानुवर्तिना भूयते । नाहमपराधी । राष्ट्रिय-प्रवेशेन मे गृहजनः संत्रासमूढो भविष्यति । प्रसीदन्त्वार्यमिश्राः । कामं क्रियतां विचयनम् । कुतो दस्युकातरताऽनूढद्रव्यविशेषस्याध्व-गस्य । तस्माद्राष्ट्रियपार्श्ववर्ती भवन्नहमप्यन्वेषणानुकूल्यमाचरिष्यामि ।

आधिकरणिकः- भोः कात्यायनमिश्र ! राष्ट्रियस्य पार्श्ववर्ती भवन् कुम्भोपलम्भसाहाय्यमाचरतु भवान् ।

कात्यायनः- तथा । (इति भटेन सह निष्क्रान्तः)

आधिकरणिकः- भो वैश्य । न जानासि राजद्रव्यमपलपसीति । मन्यसे विप्रमेव खलु विप्रलभे । किमतः संपत्स्यत इति ।

वैश्यः- अक्षमोऽहं राजकोपस्य पात्रीभवितुम् । यदि निधानस्यांशहरो राजा तदसत्यपि निधाने राजकोपनिर्हरणार्थं सपरिकरोऽस्मि यं कंचिदुचितं मदुपार्जितधनादंशमुपदीकर्तुम् ।

आधिकरणिकः— अरे दुर्मते ! उपस्थितविनिपात । किमाढ्यंमन्यस्त्वं राज्ञा सह सौमनस्यमूल्यदानेन समकक्ष्य इव व्यवहरिष्यसि । न तावदवगतं त्वया यन्नूतनेनानुशासनेनाद्यैव घोषणाप्रख्यापितेन सर्वत्र निधानसर्वस्वस्वामी द्रष्टारमतिक्रम्य राजैवेति । शृणु तावदनुशासनम् । कायस्थ ! पठ्यतामनुशासनम् ।

[कायस्थः "दृष्ट्वा निधान"मित्यादि पठति]

[वैश्यः निर्घातनिहत इव स्तब्धस्तिष्ठति]

[ततः प्रविशति राष्ट्रियपुरःसरः भटो निधानकुम्भमादाय पश्चात्कात्यायनश्च]

आधिकरणिकः- [राष्ट्रियं प्रति सस्मितम्] समासादितं किल ?

राष्ट्रियः—बाढम् । यदा अस्माभिराविष्कृतं राजशासनं तदा भर्तृप्राणरक्ष-णपरया वैश्यपत्न्या कुम्भः सत्वरमुपढौकितः भिक्षते च सा तपस्विनी भर्तृप्राणान् ।

आधिकरणिकः- भो वैश्य ! मुक्तोऽसि सजीवः प्राथमिक एष राजा-ज्ञानुरोधान्निधानपरिग्रह इति । किन्तु दण्ड्यसे उन्मस्तकमिथ्याभि-भाषणशाठ्यस्य कारणात् निवासगृहं वाणिज्यमूलं च वर्जयित्वा

शिष्टसर्वस्वापहारेण । तत्र च स्वकीयः भूतपूर्वः केदारखण्डो विप्राय निधानलाभप्रकाशकाय प्रसादपर्यायतया प्रतिनिर्यातयिष्यते । प्रवेश्यतां निधानकुम्भः कोशगृहम् ।

[वैश्यः शिरस्पदनियोजितकरतलः निषीदति]

कात्यायनः— [स्वगतम्] अहो दैवस्य सार्वइयम् । समुचितमिदं पर्यवसानं विप्रलोभस्य वैश्यदौर्जन्यस्य च । [प्रकाशं] सर्वथा कृतार्थोऽस्मि पौर्विकक्षेत्रस्वाम्यप्रत्यावर्तनेन ! तथापीदमस्तु भरतवाक्यम् ।

धर्मस्थेम्नि समीहितातिशयितं विन्दन्तु सन्तः फलं
तेषामार्तिकरान् द्विषः क्षपयतु स्वेच्छाविधेयान् कलिः ।
प्रज्ञाशालिवचांसि शालिकदलीक्षेत्राणि गावः श्रुतं
विप्राश्च प्रतिपादयन्तु सततं सर्वप्रजाभ्यः शुभम् ॥

इति श्रीमन्महालिङ्गकविविरचितं
कलिप्रादुर्भावं नाम
नाटकमवसितम् ।

शुभमस्तु

CORRECTIONS

Page	Line	For	Read
१	7	विरच्य	विरचय्य
१०	20	मनोनर	मनोरन

DRAVIDARYA SUBHASHITA SAPTATI 1952
(Foreword by Justice N. Chandrasekhara Iyer, Supreme Court) 1— 0—0

VYAJOKTIRATNAVALI 1953
(with English Translation and Introduction) 2— 0—0

DESIKENDRA STAVANJALI 1954
(with a Foreword by K. Balasubramanya Iyer) 0— 8—0

BHRAMARASANDESA 1954
(Foreword by N. Raghunatha Iyer, Assistant Editor, The Hindu, Madras.) 1— 8—0

VANALATA 1955 (A Lyric Poem in 5 Cantos, with a Foreword by Professor M. R. Rajagopala Iyengar) 1— 0—0

Dramas:

KAUNDINYAPRAHASANAM (a Comic Play) 0— 8—0

KALIPRADURBHAVAM (in 7 Acts with a Preface by Justice T. L. Venkatarama Iyer, Supreme Court) 1— 0—0

SRINGARANARADIYAM (in the Press) 2— 0—0

Apply to:

SAHITYA CANDRASALA,
Tiruvalangadu, B. O.,
(Via) Narasingampet,
Tanjore Dt. (Madras State.)